

A csehszlovák diplomácia és Habsburg Károly első restaurációs kísérlete Magyarországon (1921. március 26–április 5.)

(2. rész)

ENDRE TÓTH
THE FIRST RESTORATION EFFORTS OF THE CZECHOSLOVAK DIPLOMACY AND
CHARLES HABSURG IN HUNGARY (26TH MARCH 1921 – 5TH APRIL) (2. PART)

94(437)“1921“
94(4-191.2)“19“
94(439)“1921“
327(437:439)“1921“

Middle-Europe after the First World War, Habsburg-restoration, the king issue, Little Antant, diplomatic relations, foreign representation, internal crisis

---

Csehszlovákia határozott Habsburg-ellenes álláspontja nem enyhült a magyar nemzetgyűlés április 1-jei, soron kívüli ülését követően sem, amelyen pedig a testület egyértelműen Habsburg-ellenes álláspontra helyezkedett. A magyar parlament, melynek ülése a csehszlovák küldött beszámolója szerint „érzelmekkel telítve, de méltósággal folyt”,⁶¹ a kiszagdák kezdeményezésére jogaiban megerősítette Horthyt mint az ország kormányzóját, és egyúttal utasította a kormányt, hogy „szorítson vissza ezen jogállás megsértésére tett mindenféle kísérletet”.⁶² Emellett a magyar parlament, ismét a kiszagdák, a kormányon belüli hagyományosan Habsburg-ellenes párt kezdeményezésére a magyar nép köszönetét tolmácsolta Horthynak „Károllyal szembeni határozott és alkotmányos fellépéséért”,⁶³ a javaslat elfogadását pedig a parlament „hangos ovációval” fogadta.⁶⁴

Annak ellenére, hogy a magyar nemzetgyűlés a kormánynak és Horthynak szavazott bizalmat, és a budapesti csehszlovák küldöttség arról számolt be, hogy „a közhangulat Pesten egyértelműen Károly-ellenes”,⁶⁵ a csehszlovák diplomácia semmit sem engedett fellépésének kategorikus hangvételéből. Ezt bizonyítja Beneš demarssa, amely hangsúlyozza a csehszlovák fél álláspontjának változatlanágát, és amelyben a csehszlovák külügyminiszter figyelmezteti magyar kollégáját, hogy „amennyiben a nemzetgyűlés, akár csak feltételesen is Károly vagy bármely más Habsburg mellett szavaz, a kisantant és Olaszország azonnal a leghatározottabb eszközökkel lép közbe”.⁶⁶ Egy ilyen szellemben fogalmazott demars érthető módon meglepte a magyar felet. Csodálkozását ebben az esetben Khuen-Héderváry a magyar külügyminisztérium követségi tanácsosa személyén keresztül nyilvánította ki, akinek a csehszlovák küldött – a magyar külügyminiszter és helyettese, Kánya külügyi titkár hiányában – Beneš figyelmeztetését átnyújtotta, egy nappal azt követően, hogy a magyar képviselők a nemzetgyűlés soron kívüli ülésén határozottan Horthy

mellett tették le voksukat. A követségi tanácsos „meglepetésének adott hangot, hogy a nemzetgyűlés tegnapi határozata után a csehszlovák kormány még mindig „a Magyarországon már jól ismert álláspontját hangsúlyozza”.⁶⁷ Emellett a magyar külügyminisztérium követségi tanácsosa kifejezte meg nem értését a csehszlovák fél azon lépését illetően, amellyel a svájci kormánynál jártak közben Károly svájci menedékének megtagadása érdekében, amely nemhogy meggyorsította, hanem éppen ellenkezőleg, távolabbra tolta az exkirálynak a csehszlovák fél által oly nagyon áhított távozását. Valószínűleg a Prágából származó információk hiánya miatt a csehszlovák fél e lépése még magának a budapesti csehszlovák küldöttnek is érthetetlennek tűnt, mivel azt félreértésnek nevezte, és érthető módon kijelentette, hogy „számunkra elfogadhatóbb, ha Károly Magyarország helyett Svájcban tartózkodik”.⁶⁸

Beneš Gratznak küldött demarsát a jugoszláviai csehszlovák küldöttnek címzett távirata követte, amely a csehszlovák külügyminiszter azon szándékáról tanúskodik, hogy Károly restaurációs kísérletéből a lehető legnagyobb politikai előnyhöz jusson egy olyan megfelelő légkör kialakításához, amely egy Csehszlovákiát, Jugoszláviát és Romániát tömörítő multilaterális szövetségesi blokk létrehozásának kedvez, illetve demonstrálja a közép-európai szövetségesek egységét. Beneš a jugoszláv kormánynak „Károly magyarországi kalandjának lehető leghatékonyabb közös kihasználását”⁶⁹ ajánlotta azzal a céllal, amelyet, még aznap közölt a szenátussal:

1. Az uralkodóház kérdésének végleges megoldásának kikényszerítése és szilárd garanciák kikövetelése a magyar féltől;
2. a kialakult helyzetet kihasználása Nyugat-Magyarország kérdésének azonnali megoldására;
3. közös, konkrét lépések kidolgozása arra az esetre, ha Magyarország megszegné garanciáit.⁷⁰

Így Csehszlovákia és Jugoszlávia, miközben a svájci parlament Károly svájci száműzetésének átmeneti helyéről tárgyalt,⁷¹ és éppen az exkirály Ausztrián történő átutazásának technikai kérdései rendeződtek, egységük demonstrációja érdekében egyre összehangoltabban kezdtek dolgozni. Ennek eredményeképp a csehszlovák és jugoszláv fél fokozatosan egy közös katonai konvenció kialakításáról kezdett beszélni – április 2-án a jugoszláviai csehszlovák küldött táviratban jelezte Belgrádból, hogy a jugoszláv védelmi miniszter „elrendelte az esetleges azonnali mobilizációra való felkészülést és a Magyarországgal szomszédos első és második hadtest felállítását”,⁷² és Pašić, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság miniszterelnöke parancsot adott a jugoszláv és a csehszlovák vezérkar közti állandó összeköttetés kialakítására.⁷³ A belgrádi csehszlovák küldött ugyanakkor Pribičevićnél, a Demokrata Párt egyik vezetőjénél járt közben annak érdekében, hogy a minisztertanácsban „szorgalmazza egy katonai küldöttség és egy befolyásos politikus mielőbbi Prágába küldését egy részletes terv kidolgozása céljából”.⁷⁴

A közös csehszlovák–jugoszláv tevékenységgel párhuzamosan a román fél hangvétele is élesebbre váltott, valószínűleg a belpolitikai helyzet és a külpolitikai események miatt, ill. elsősorban a csehszlovák és a jugoszláv diplomáciai offenzíva ösztönzésére. Také Ionescu román miniszterelnök már március 31-én megfenyegette a magyar felet, hogy megszakítja vele a diplomácia kapcsolatokat, amennyiben Károly nem hagyja el Magyarországot.⁷⁵ A román vezetésnek azonban sikerült a to-

vábbiak folyamán egy bizonyos mértékű józanságot és realista magatartást tanúsítania. A román miniszterelnök a bukaresti csehszlovák küldöttet az esetleges csehszlovák–jugoszláv katonai intervenció fegyveres támogatásáról biztosította, ugyanakkor megjegyezte, hogy „a többiek nem osztják”⁷⁶ e véleményt. A román fél katonai intervenciót támogató álláspontjáról a román miniszterelnök nem túl határozott ígéretén kívül az ottani csehszlovák küldött beszámolója is szólt, bár csak a román vezérkar parancsnokának véleményére utalva.⁷⁷

A kialakult helyzetben Anglia és Franciaország diplomáciai képviselői április 2-án Jugoszláviában meglátogatták Csehszlovákia belgrádi küldöttjét, hogy személyesen kérjenek tájékoztatást a csehszlovák fél tervezett lépéseivel kapcsolatban. A csehszlovák kormány külképviseleje, kihasználva az alkalmat, az antant képviselőinek megerősítette, hogy „Csehszlovákia és Jugoszlávia teljes mértékben és bármilyen eszközzel készek a magyarországi békét teljes garanciát vállalva biztosítani”.⁷⁸ A helyzet fokozatos elmérgesedése, amelyet a volt uralkodó váratlan Magyarországra érkezése és kényszerű ott-tartózkodása kapcsán kifejtett csehszlovák és jugoszláv diplomácia gerjesztett, és amely régióon belüli nyílt katonai konfliktussal fenyegetett, az antanthatalmak körében teljesen indokolt módon nyugtalanságot keltett. Ez a nagykövetek konferenciájának a francia kormány kezdeményezésére április 1-jére történő összehívását és a magyarországi helyzettel kapcsolatos határozat meghozatalát eredményezte. A határozatot a magyar kormánynak április 3-án adták át:

„Azon események, melyek legfőbb színtere Magyarország, kötelezik a főbb szövetséges hatalmakat, hogy Magyarország kormányát és népét emlékeztessék azok 1920. február 4-i nyilatkozatára. A szövetségesek, hűen a nyilatkozat szövegéhez, kénytelenek megismételni, hogy a Habsburgok ismételt hatalomra kerülése a békét alapjaiban veszélyeztetné, és azt sem elfogadni, sem eltérni nem hajlandóak. A szövetséges hatalmak bíznak benne, hogy a magyar kormány tudatában van a helyzet komolyságának, amely a volt uralkodó magyar trónra való visszatérésével alakulna ki, és megteszi az ilyen kísérlet megakadályozása szempontjából szükséges lépéseket, amely kísérlet sikere Magyarország számára csakis hátrányos következményekkel járna.”⁷⁹

„Olaszország, Anglia és Franciaország remélik, hogy a magyar kormány mindent megtesz annak érdekében, hogy a volt uralkodó elhagyja az ország területét azzal a tudattal, hogy a további Magyarországon való tartózkodása a közép-európai békét veszélyezteti. Továbbá remélik, hogy ez ügyben nem lesz szükség egyéb beavatkozásra, csak abban az esetben, ha a magyar kormány nem hajtja végre ezen intézkedést.”⁸⁰

A csehszlovák külügyminiszter, mintegy reakcióként a nagykövetek konferenciájának lépésére, megpróbált a jugoszláv és a román féllel együtt a magyar kormánynak egy ultimátumot átadni, melynek célja az antanthatalmakéhoz hasonló együttes fellépés demonstrálása volt. Az ultimátum javasolt szövegében azonban a csehszlovák külügyminiszter – az eredeti elképzelésekkel ellentétben – csak Károly Magyarországról való eltávolításával kapcsolatos követelésre tett javaslatot:

„1. Követeljük Károly azonnali eltávolítását Magyarországról.

2. Amennyiben Károly április 7-én este 6 órakor még mindig Magyarországon lesz, azonnal a közösen megegyezett lépések végrehajtásához folyamodunk.”⁸¹

Beneš csak ekkor, a nagykövetek konferenciájának határozata után adta bele-

gyezését Károly Svájcba való visszatéréséhez,⁸² amelyről még április 3-án tájékoztatta szövetségeseit – Belgrádot, Bukarestet és Rómát –, ugyanakkor a táviratát azzal a figyelmeztetéssel egészítette ki, hogy a beleegyezésen túl a csehszlovák fél „magánjellegű, nem hivatalos lépéseket tesz a svájci kormánynál annak érdekében, hogy a kormány maga döntsön a Spanyolországba való száműzetés mellett”,⁸³ és a tájékoztatott felek segítségét kérte az ügy előremozdítása érdekében.⁸⁴

Mire a nagykövetek konferenciájának írásos intervenciója megérkezett Magyarországra, és amikor Beneš Jugoszláviával és Romániával tárgyalt a közös ultimátum benyújtásának lehetőségéről, addigra Károly Magyarországról való távozásának minden elengedhetetlen feltétele teljesítve volt – mind a bécsi kormány engedélye Károly Ausztrián való átutazásával kapcsolatban, mind a svájci fél beleegyezése, hogy Károly ideiglenesen Svájcba térjen vissza. Károly elutazását azonban még egy utolsó, az utazás technikai körülményeinek biztosításával összefüggő körülmény akadályozta. Végül a nagykövetek konferenciája által küldött jegyzék átvétele napján a bécsi magyar diplomáciai képviselő tájékoztatta a magyar külügyminisztériumot, hogy osztrák oldalról minden készen áll arra, hogy Károly hétfő reggel, április 4-én elhagyhassa Szombathelyt.⁸⁵ Még ugyanazon a napon az osztrák fél a magyar fél rendelkezésére bocsátotta a különjáratú szerelvény végleges grafikonját, amely Károlyt április 5-én, kedden reggelre visszaszállította Svájcba.

Valószínűleg a magyarországi helyzet pozitív alakulása, a magyar közhangulat Habsburg-ellenes beállítottsága, Horthy támogatottságának demonstrációja a magyar parlament többsége részéről és a nagykövetek konferenciájának közbelépése jelentette azokat a Csehszlovákia szövetségesei – Jugoszlávia és Románia – által kedvezően értékelt tényezőket, amelyek Beneš végül a közösen benyújtott ultimátum szövegének visszafogottabbá tételére készítették. Benešnek az ultimátum tervezett szövegével kapcsolatos április 3-i javaslata már csak Károly Magyarországról való távozását követeli egy meghatározott időn belül. Nagyon valószínű tehát, hogy Jugoszlávia – Csehszlovákia első számú szövetségese – végül nem vette a bátorságot, hogy teljes mértékben alávesse magát a csehszlovák érdekeknek, és átlépje az antant által meghatározott keretet, amely szerint Károly Magyarországról való távozása alkotja a követelés tárgyát, a teljesítését bárminemű ultimátumszerű időponthoz való kötése nélkül. A csehszlovák fél azonban még mindig nem adta fel a maximumot követelő verzióját, amelyről a bukaresti csehszlovák küldött április 5-i távirata tanúskodik, melyben közli, hogy Ionescu román miniszterelnök „azt javasolja, hogy a tervezett ultimatív beavatkozásból legyen teljesen kihagyva az uralkodóház, az irreguláris hadsereg és Nyugat-Magyarország kérdése”.⁸⁶

Tehát közvetlenül Habsburg Károly Magyarországról való elutazásának tervezett időpontja előtt a csehszlovák diplomácia vezetője, Edvard Beneš, folytatva demonstratív diplomácia tevékenységét, igyekezett szövetségeseivel megegyezni az említett ultimátum átadásának kérdésében. E szándékát politikai partnereinél végül nem sikerült keresztülvinnie. A legnagyobb elszántságot a magyar kormánynál tett közös beavatkozás ügyében az utolsó pillanatig Jugoszlávia mutatta,⁸⁷ amely viszont elzárkózott Benešnek az időpontra vonatkozó követelése elől, miszerint Károlynak „április 7-én, csütörtökön 6 óráig”⁸⁸ el kell hagynia az országot. Jugoszlávia a követelést taktikátlannak tartotta, és azzal a javaslattal fordult a csehszlovák félhez, hogy a szövegben csak „három napon belül”⁸⁹ meghatározás szerepeljen. Annak ellenére,

hogy Beneš nem volt e javaslattal igazán megelégedve, a közös beavatkozás demonstrációja érdekében nem volt más választása, mint jóváhagyni a jugoszláv javaslatot, ugyanakkor nem felejtett el figyelmeztetni, hogy valójában az eredeti javaslat mellett áll, már csak azért is, mivel Csehszlovákiában „erre az időpontra minden készen áll”.⁹⁰ Azonban még Beneš beleegyezése a jugoszláv fél által tett szövegmódosításba sem jelentette a csehszlovák diplomácia győzelmét, mivel a közösen tett lépések terve – Jugoszlávia miatt – nem valósult meg. Miután Jugoszlávia, római diplomáciai képviselője által – Rómát a jugoszláv fél mindenképp szerette volna bevonni az akcióba – megismerkedett az ottani kormány elutasító álláspontjával, amely szerint az olasz külügyminiszter szavaival élve „már eddig is elég sokat tettünk”,⁹¹ Belgrád elállt a terv megvalósításától. A csehszlovák külügyminiszter viszont a kérdésben az antanttal való együttműködést, ill. a közös jegyzék átadásának antanttól való függővé tételét elutasította, mivel tudatában volt annak, hogy az antanthatalmak nem értenek egyet az ügyben tanúsított kategorikus hozzáállásával. Beneš április 5-én Párizsba küldött táviratában közli: „Az álláspontunk a következő: helyénvalóbbnak tartjuk, ha nagykövetek konferenciájának megköszönjük a gyors állásfoglalást, mivel: 1. az ügy még a mai nap folyamán lezárul; 2. jobb, ha a kisantant gyakorlatilag saját maga rendezi az ügyet, és nem kéri a szövetségesek aktív közreműködését, mivel azok inkább akadályoznák ténykedésünket, továbbá olyan körök is felbukkanhatnak, amelyek a magyarokat védenék energikusabb beavatkozásunkkal szemben. Emiatt a szövetségesek részéről csak morális támogatást várunk, amely számunkra tökéletesen megfelel.”⁹²

Románia távolmaradása még Jugoszlávia megingása előtt várható volt. Bukarest, Belgrádhoz hasonlóan, végül elutasította, hogy a Beneš által javasolt ultimátumot Olaszország támogatása nélkül adják át.⁹³ Csehszlovákia mindkét szövetségesé végül csak arra volt hajlandó, hogy Károly további Magyarországon maradása esetén tüntetőleg visszahívja budapesti diplomáciai képviselőit.⁹⁴ Benešnek nem sikerült maga mellé állítania Romániát még az április 4-én küldött táviratot követően sem, amelyben ez állt: „Tudassák Ionescuval, hogy készen állunk az egész ügyet még külföldön is a végsőkéig kihasználni; azt belföldön a hadsereg konszolidációjára használjuk, amely kiváló állapotban van, tudniillik meg vagyunk róla győződve, hogy Magyarország intervenciójára sor kerül. Ebben az esetben hadseregünk Budapest és Szombathely felé venné az irány.”⁹⁵ E hihetetlenül hangzó üzenet a csehszlovák külügyminiszter részéről csak valamiféle diplomáciai csel lehetett, amellyel Romániát szerette volna megnyerni azon terve számára, hogy a magyar kormánynál „teljes felállásban” léphessenek közbe. Nagyon kicsi ugyanis annak a valószínűsége, hogy ezt Beneš komolyan gondolta volna, vagy hogy abban a pillanatban ténylegesen Magyarország katonai intervenciójával számolt volna. Románia, amely a kisantant jövődöbéli három országa közül hivatalosan a legvisszafogottabb álláspontot képviselte Magyarországgal szemben, az utolsó pillanatig igyekezett „Horthy korrekt magatartására”⁹⁶ hivatkozva a magyar kormányhoz valamelyest előzékenyebben viszonyulni. Ionescu az exkirály további Magyarországon való maradása esetére tervezett közös lépésekkel kapcsolatos április 5-i javaslatában ugyan egy közösen tett, Károly magyarországi tartózkodása ellen tüntető budapesti közbélelésről beszélt,⁹⁷ nem ejtett viszont szót ultimatív követelésekről, sőt úgy fogalmazott, hogy „amennyiben ő maga – értsd Horthy – szeretné Károlyt eltávolítani, úgy határozza

meg annak határidejét”.⁹⁸ Emellett a román miniszterelnök a Magyarországgal szomszédos államok képviselői közül elsőként – bár kicsit megkésve, hiszen az ügy aktualitását veszítette egyrészt abból a szempontból, hogy az excsászár Magyarországról való elszállításának technikai feltételei is rendeződtek, másrészt hogy az ügyet Magyarországon belül sikerült elintézni – ajánlotta fel segítségét Károly Magyarországról való eltávolítása ügyében. Magyarország ellentétes álláspontja esetre azonban Ionescu csak a budapesti diplomáciai képviselők visszahívására tett javaslatot. Ionescu az ügy megoldására tett javaslatát azzal indokolta, hogy ezáltal „elkerülhető lenne a magyar kormány megalázása”,⁹⁹ és emellett „azon jog tiszteletben tartása”¹⁰⁰ is megvalósulna, amely az utódállamok számára „a győzelmet jelentette”.¹⁰¹

A cseh külügyminiszter diplomáciai ténykedése közben, amely a „kisantant” ultimátumának átadására irányult, az ügy Károly Magyarországról való távozása körül megoldódott. Április 5-én délután a magyar miniszterelnök a nemzetgyűlésnek bejelentette, hogy Habsburg Károly tíz óra harminc perckor elhagyta Szombathelyt,¹⁰² mire a magyar külügyminiszter tájékoztatta a budapesti csehszlovák küldöttet, hogy az exkirályt szállító vonat dél körül elhagyta az országot.¹⁰³ Ezt követően a csehszlovák küldöttség vezetője tudatta Benešsel, hogy az „ultimátum átadása tárgytalanná vált”.¹⁰⁴

Beneš terve, hogy Csehszlovákia addigi szövetségeseit a kisantant jövőbeni formáján belüli együttműködéssel kapcsolatos elképzelései szerint kovácsolja egybe egy, az antant részvétele nélkül Magyarország ellen irányuló lépések megtételének céljából, sikertelennek bizonyult. Mindemellett a legközelebbi politikai szövetségesek távolmaradása és azon tény ellenére, hogy Károly már Svájcban tartózkodott, Beneš egyoldalú lépésre szánta el magát: Csehszlovákia nevében ultimátumot intéz a magyar kormányhoz. Ennek ellenére, hogy a csehszlovák küldött – teljesen érthető módon – a kialakult helyzet alapján az ultimatív jegyzék átadásának tárgytalanságára következtetett, és egyúttal figyelmeztetett annak korábbi átadásának elmaradására, amely „az angol és francia küldöttek”¹⁰⁵ javaslatára történt, április 6-án Benešről határozott utasítást kapott: „Utólagosan tudassa Gratzcal az ultimátum három nappal korábbi keltezésű szövegét, és mondja meg neki, hogy bár Károly már elment, tudomására hozzuk a csehszlovák kormány döntését”.¹⁰⁶ A csehszlovák külügyminiszter azonban még mindig bízott a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és Románia együttműködésében, mivel a továbbiakban közölte, hogy „ha erre lehetőség nyílik, a szerb–horvát–szlovén és a román küldöttek csatlakozzanak”,¹⁰⁷ de kategorikusan hozzátette, hogy „amennyiben ez nem így van, a lépést tegye meg egyedül”.¹⁰⁸ Így április 6-án, szerdán este, amikor Károly nemhogy nem tartózkodott Magyarországon, hanem körülbelül egy órája már az átmeneti emigrációját biztosító ország területén volt, sor került az ultimatív jegyzék átadására. A csehszlovák küldött tudósítása szerint a jugoszláv és román küldöttek olyan értelemben nyilatkoztak, hogy kormányaiktól nem kaptak utasítást a közös fellépésre, továbbá hogy „az addigi lépéseket elégségesnek tartják, és végre szeretnék tiszteletben tartani a nagyhatalmak képviselői által kinyilvánított véleményt, miszerint az egész ügyet elintéztnek lehet tekinteni”,¹⁰⁹ és a jegyzék átadásához nem csatlakoztak.¹¹⁰ A csehszlovák diplomácia vezetője tehát a magyar külügyminiszternél csak Csehszlovákia nevében tiltakozott. Gratz külügyminiszter biztosította a csehszlovák küldöttet, hogy Károly

megérkezése nemcsak az ország vezető politikusait, hanem a nyilvánosságot is „nagy mértékben és kellemetlenül lepte meg”.¹¹¹ A magyar külügyminiszter viszont még ugyanaznap táviratban utasította a prágai magyar küldöttet, hogy az tudassa Benešsel, hogy a magyar felet mennyire kellemetlenül érintette „Beneš barátságatlan és agresszív hangvétele az excsászár váratlan Magyarországra érkezése körüli ügy során”.¹¹² Az ultimatív jegyzék higgadtan nem mondható átvételéről tanúskodik a távirat további része, amelyben Gratz tudatja: „Beneš ténykedése mélységes felháborodással tölt el, hiszen Beneš tudhatta, hogy a magyar kormány az uralkodóház visszatérését kizáró politikát folytat, amelyről Bruckban gróf Teleki is tájékoztatta.”¹¹³ Gratz, megragadva az alkalmat, felkérte a prágai magyar diplomáciai képviselőt, hogy hívja fel a figyelmet Románia magatartására, amely annak ellenére, hogy ugyanazt a politikai irányvonalat képviseli, e kényes kérdésben nem ragadtatta magát olyan reakciók kinyilvánítására, amilyeneket a csehszlovák diplomácia esetében tapasztalni lehetett.¹¹⁴ Románia állásfoglalását Károly restaurációs kísérletével kapcsolatban Gratz a magyar külképviseleteknek küldött táviratában is kiemelte, amelyben a román kormány hozzáállását a prágai és belgrádi kormány hozzáállásával összehasonlítva¹¹⁵ „visszafogottabbnak és taktikusabbnak”¹¹⁶ nevezte, majd a bukaresti magyar küldöttet meghatalmazta, hogy a magyar kormány ezen értékelését a román kormány hozzáállásával kapcsolatban hozza az ottani „hivatalos körök” tudomására.¹¹⁷

A sors iróniájaként a következő napon, április 7-én csütörtökön a budapesti román küldött utasítást kapott kormányától, hogy a csehszlovák és jugoszláv küldöttelel közösen adják át az ultimátumot.¹¹⁸ Ha azonban figyelembe vesszük a román fél hivatalos álláspontját a Károly húsvéti Magyarországra érkezése körüli események során, Románia e döntése inkább valamiféle célirányos politikai lépésnek, illetve a csehszlovák fél irányába tett gesztusnak tűnik, amellyel szerette volna Csehszlovákiát, legalábbis látszólag, lojalitásáról és kollegialitásáról biztosítani, mivel a két ország abban az időben hasonló szövetségi szerződés megkötését mérlegelte, mint amilyen Csehszlovákiát és Jugoszláviát kötötte össze. Érdekes módon a román álláspontban tapasztalható elmozdulásra a csehszlovák fél már egyetlen táviratban sem reflektált. Károly restaurációs kísérlete körüli ügyet a csehszlovák külügyminisztérium egy körtávirattal zárta le, amelyben köszönetet mondott Csehszlovákia budapesti, belgrádi és bukaresti diplomáciai képviselőinek a „Habsburg Károly elleni tevékenység idején pontosan és higgadtan végzett szolgálataikért”.¹¹⁹

Habsburg Károly első restaurációs kísérlete, amellyel megpróbálta saját és a magyarországi királykérdés sorsát saját kezébe venni, nem kis árnyékot vetett az új, pontosabban az újonnan épülő csehszlovák–magyar bilaterális kapcsolatokra. Ezen a téren viszont csakis Károly kísérlete tehető felelőssé – a magyar kormányerők, figyelembe véve az ügy kapcsán kinyilvánított hivatalos álláspontjukat, semmiképp. Hiszen azok az események lelegejétől kezdve, a csehszlovák diplomácia tevékenységétől függetlenül azon dolgoztak – teljes mértékben tudatosítva a restaurációs kísérlet összes lehetséges következményét a magyar állam stabilizációja szempontjából –, hogy az exkirályt a lehető leggyorsabban eltávolítsák Magyarország területéről, függetlenül attól a tényről is, hogy a csehszlovák külpolitika első alkalommal akkor reagált a kialakult helyzetre, amikor a magyar kormány szóban forgó tevékenysége az antant képviselőinek közreműködésével már teljes gőzzel folyt.¹²⁰

Károly első restaurációs kísérlete és a csehszlovák fél által a *via facti* megtörtént eseményekkel kapcsolatos diplomáciai offenzíva során használt kategorikus hangvétel a csehszlovák–magyar bilaterális kapcsolatoknak közvetlenül nem ártott, amelyről a háttérben folyó megbeszélések rövid időn belüli újjáélesztése tanúskodott, illetve a bilaterális tárgyalások folytatásának előkészítése, melyeket immár az egyik tárgyaló fél országának területén, Csehszlovákiában, Mariánské Lázněban tartottak meg.¹²¹ Azt a mélyen gyökerező, egymás iránti kölcsönös ellenérzést, amely a két állam társadalmában a háború utáni közép-európai kontextuson belül megalkulásuk kezdete óta élt, a húsvéti események nem csökkentették, hanem sajnos csak megerősíteni tudták. És akkor még az utódállamok előtt állt a versailles-i rendszer nagy próbája, amely nyílt katonai konfliktus kitörésével is fenyegetett: Károly második restaurációs kísérlete.

Jegyzetek

61. AMZV, Telegramy došlé, 3801-4000 sz. táviratok, a budapesti csehszlovák április 1-jén küldött 3818. távirata vagy AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 97. sz., vö.: *Az 1920. Évi február hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés Naplója*. IX. Budapest 1921, A nemzetgyűlés 171. ülése 1921. április hó 1-jén, 147–152. p. vagy *Budapesti Hírlap*, 49, 70. sz. (1921. április 2.) 1–2. p. (*A nemzetgyűlés a király ittlétéről.*)
62. Uo.
63. Uo.
64. Uo.
65. AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 100. sz.
66. AMZV, Telegramy odeslané 1921, 3801-4000. sz. táviratok, Beneš április 1-jén kelt, 5099. sz. távirata a budapesti csehszlovák képviselőnek vagy AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 98. sz.
67. AMZV, Telegramy došlé 1921, 3801-4000 sz. táviratok; a budapesti csehszlovák küldött április 2-án kelt, 3825. sz. távirata vagy AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 101. sz. vagy Ujváry 1946, 307. p. (Kánya külügyminisztériumi főtájtár 1921. április 2-án kelt, 44. sz. távirata Tahy prágai magyar diplomáciai képviselő számára.)
68. Uo.
69. AMZV, Telegramy odeslané 1921, 5001-5200 sz. táviratok; Beneš 1921 április 1-jei, 5100. sz. távirata a belgrádi csehszlovák küldöttnék
70. Uo.
71. Ujváry 1946, 309–310. p. (Masirevich, bécsi magyar követségi ügyvivő 1921. április 2-i, 125. sz. körtávirata Gratz magyar külügyminiszternek.) A távirat közli: „...the Federal Council’s decision concerning the temporary reception of King Charles still holds good. Nevertheless, the King cannot remain in the Canton de Vaud, and therefore not at Prangins either, and furthermore Zürich, Beme, Bâle and other territories near the frontier are prohibited as well.”
72. AMZV, Telegramy došlé 1921, 3801-4000 sz. táviratok; a belgrádi csehszlovák küldött április 2-i, 3817. sz. távirata.
73. AMZV, Telegramy došlé 1921, 3801-4000 sz. táviratok; a belgrádi csehszlovák küldött április 2-i, 3824. sz. távirata.
74. Uo.
75. AMZV, Telegramy došlé 1921, 3801-4000 sz. táviratok; a bukaresti csehszlovák küldött március 31-i, 3801. sz. távirata. A budapesti román diplomáciai képviselő visszahívásának veszélyével kapcsolatban lásd még: AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 95.

- sz.; a jelentésben egyebek mellett, közlik, hogy a budapesti román diplomáciai képviselő „parancsot kapott, miszerint, ha Károlyt visszaültetik a trónra, a személyzettel együtt azonnal hagyja el Budapestet”.
76. AMZV, Telegramy došlé 1921, 3801-4000 sz. táviratok; a bukaresti csehszlovák küldött április 2-i, 3818. sz. távirata.
77. AMZV, Telegramy došlé 1921, 3801-4000 sz. táviratok; a bukaresti csehszlovák küldött április 2-i, 3820. sz. távirata.
78. AMZV, Telegramy došlé 1921, 3801-4000 sz. táviratok; a belgrádi csehszlovák küldött április 2-i, 3821. sz. távirata.
79. *Diplomatické dokumenty týkající se pokusů o znovunastolení Habsburků na trůn maďarský. Srpen 1919 – listopad 1921.* Praha, 1922, 39. p. (ez a forrás csak a szöveg első részét tartalmazza; leginkább a francia szöveggel egyezik, lásd Ujváry 1946, lásd lentebb). Lásd még: AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 99. sz.; a forrás a Csehszlovák Távirati Iroda által kiadott, kisebb fogalmazásbeli változtatásokkal kiadott szöveget közli (itt is csak a szöveg első részét) vagy lásd még: Ujváry 1946, 317. p. (az antant-hatalmak képviselői, Fouchet [Franciaország], Mr. Hohler [Nagy-Britannia] és gróf Vinci [Olaszország] által a magyar külügyminiszternek Teleki grófnak 1921 április 3-án átadott jegyzéke).
80. A jegyzék második része az Ujváry 1946, uo. által közölt francia szövegének szabad fordítása. Az egész szöveg francia eredetiben, ahogy azt a Ujváry 1946 közli: „Les événements dont la Hongrie est le théâtre mettent les Principales Puissances alliées dans l' obligation de rapeller au Gouvernement et au peuple hongrois les termes de la déclaration du 2 février 1920. Fidèles aux principes énoncés dans cette déclaration, les Alliés ont le devoir de répéter que la restauration d' un Habsbourg mettrait en péril les bases mêmes de la paix et qu' il ne pourrait être ni reconnu par eux ni toléré. – Les Puissances alliées comptent que le Gouvernement hongrois, conscient de la gravité de la situation que créerait le retour sur le trône de la Hongrie de l' ancien souverain, prendra des mesures efficaces pour enrayer une tentative dont le succès, même momentané, ne pourrait entraîner pour la Hongrie que de désastreuses conséquences.” (A szövegben az 1920. február 4-i dátum helyett tévedésből 1920. február 2-i dátum szerepel.)
81. AMZV, Telegramy odeslané 1921, 5001-5200 sz. táviratok; Beneš 5124. sz. távirata a budapesti csehszlovák küldöttnek, vagy: AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 103. sz.
82. AMZV, Telegramy odeslané 1921, 5001-5200 sz. táviratok; Beneš április 3-i, 5130. sz. távirata a budapesti csehszlovák küldöttnek, amelyben közli: „Nincs semmilyen kifogásunk az ellen, hogy Károlyt ideiglenesen Svájcba szállítsák”; vagy AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 104. sz.
83. AMZV, Telegramy odeslané 1921, 5001-5200 sz. táviratok; Beneš április 3-i, 5131, 5132 és 5133 sz. táviratai a római, bukaresti és belgrádi diplomáciai képviselőknek.
84. Uo.
85. Ujváry 1946, 316–317. p. (Gratz külügyminiszter 1921. április 3-i, 116. sz. körtávirata Masirevich bécsi magyar követség ügyvivőnek).
86. AMZV, Telegramy došlé 1921, 3801-4000 sz. táviratok; A bukaresti csehszlovák diplomáciai képviselő április 5-i, 3850. sz. távirata.
87. Még április 4-én a párizsi csehszlovák küldött közölte a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság ottani diplomáciai képviselőjével, hogy „a nagykövetek konferenciájának jegyzékét nem tartja elég energikusnak, és úgy a konferenciától, mint a francia kormánytól azt kéri, közöljék, milyen katonai intézkedéseket hajlandóak megtenni”.
88. AMZV, Telegramy odeslané 1921, 5001-5200 sz. táviratok; Beneš 5124. sz. távirata budapesti csehszlovák küldöttnek, vagy: AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 103. sz.

89. AMZV, Telegramy došlé 1921, uo.; a belgrádi csehszlovák küldött április 4-i, 3835. sz. távirata.
90. AMZV, Telegramy odeslané 1921, 5001-5152 sz. táviratok; Beneš 5152. sz. április 4-én este küldött távirata a belgrádi csehszlovák küldöttek.
91. AMZV, Telegramy došlé, 5801-4000 sz. táviratok; a belgrádi csehszlovák küldöttség április 5-i, 3846. sz. távirata.
92. AMZV, Telegramy odeslané 1921, 5101-5200 sz. táviratok; Beneš 5157. sz., április 5-én délután 3 óraker küldött távirata a párizsi csehszlovák küldöttek.
93. AMZV, Telegramy došlé, ugyanott; a bukaresti csehszlovák küldöttség szintén figyelmeztetett, hogy „Ionescu szeretné Olaszországot a közös akción belül tudni”.
94. AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 102. sz., az április 3-án kelt üzenetben a budapesti csehszlovák küldött tájékoztatja Prágát a román és a jugoszláv kormányok külképviseleteiknek szóló utasításáról, miszerint Károly Magyarországon való maradása esetén hagyják el Budapestet.
95. AMZV, Telegramy odeslané 1921, 5001-5200 sz. táviratok; Beneš 5151. sz., április 4-én este küldött távirata a bukaresti csehszlovák küldöttek.
96. AMZV, Telegramy došlé 1921, 3801-4000 sz. táviratok; a bukaresti csehszlovák küldött 3849. sz. április 5-i távirata arról, hogy Ionescu szerint milyen lépések szükségesek Magyarországgal szemben Károly távozását illetően (a távirat elküldésének időpontjában, délután két óraker, azonban Károly már kb. két órája Magyarország határain kívül tartózkodott).
97. Ionescu ugyanakkor a „közösen” szó alatt továbbra is Románia, Csehszlovákia, Jugoszlávia és Olaszország közös fellépését értette (uo.).
98. Uo.
99. Uo.
100. Uo.
101. Uo.
102. Uo. 128. Uo. 129. Uo. 130. Uo. 131. AMZV, Telegramy došlé 1921, 3801-4000 sz. táviratok; a budapesti csehszlovák küldött április 5-i, 3845 sz. távirata, vagy: AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 110. sz. Teleki parlamenti beszédével kapcsolatban lásd: *Az 1920. Évi február hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés Naplója*. IX. Budapest, 1921, A nemzetgyűlés 172. ülése 1921. április hó 5-én, 154–157. p., illetve 154–155. p. vagy lásd még: *Budapesti Hírlap*, 49, 72. sz. (1921. április 6.) 2. p. (*A miniszterelnök jelentése a király elutazásáról – A nemzetgyűlés ülése.*)
103. AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 111. sz.
104. Uo.
105. AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 110. sz.
106. AMZV, Telegramy odeslané 1921, 5001-5200 sz. táviratok; Beneš 5162. sz., április 5-én este küldött távirata a bukaresti csehszlovák küldöttek.
107. Uo.
108. Uo.
109. AMZV, Politické zprávy Budapešť 1921, 113. sz.
110. Uo.
111. Uo.
112. Szabadon fordítva Ujváry 1946 alapján, 325. p. No. 316 (Gratz magyar külügyminiszter 1921. április 6-i, 45. sz. körtávirata a prágai magyar diplomáciai képviselőnek).
113. Szabad fordítás, uo.
114. Uo.
115. Uo.
116. Ujváry 1946, 333–334. p. (Gratz külügyminiszter 1921. április 8-i körtávirata a magyar külképviseleti szerveknek.) A román hozzáállásáról szóló tájékoztatás kapcsán hangsúlyozva van: „For your own information...”

117. Ujváry 1946, 334. p. (Gratz külügyminiszter 1921. április 8-i, 43. sz. körtávirata a magyar kormány bukaresti külképviselőjének.)
118. AMZV, uo. A táviratban azonban az ultimátum közös átadására vonatkozó román kormányutasítás átvételének időpontja hibásan szerepel. A csehszlovák küldött április 7-i táviratában „tegnap délután”, azaz április 6. délutánja szerepel. A tényleges időpont alapján a távirat szövegében „ma délután”-nak kellett volna szerepelni.
119. AMZV, Telegramy odeslané 1921, 5201-5400 sz. táviratok.
120. Lásd Ujváry 1946, 288. p. (Kánya külügyminisztériumi főtitkár 1921. március 30-án kelt 8. sz. körtávirata Szombathelyre a nyugat-magyarországi főbiztos Sigray gróf számára, ill. Szombathelyen tartózkodó Teleki miniszterelnöknek szóló távirat.) A távirat arról tanúskodik, hogy a magyar kormány a Károly körüli ügy lelegejétől Károly Magyarországról való eltávolításán dolgozott. Lásd a távirat szövegét, ahol egyebek mellett ez áll: „The Spanish Minister informed me that to his telegr. already referred to – concerning the permit for King Charles to take up his residence in Spain – he had received the following reply from his Government: Le Gouvernement étudie la question.”
121. Vö. Tóth Endre: Az első kétoldalú tárgyalások Csehszlovákia és Magyarország között (1921) – Mariánské Lázně. I-II. rész. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2002. 3. sz. 3–28. p., valamint 2003. 1. sz. 49–64. p.

(Cseh eredetiből fordította Bondor Sándor)

ENDRE TÓTH

THE FIRST RESTORATION EFFORTS OF THE CZECHOSLOVAK DIPLOMACY AND CHARLES HABSBERG IN HUNGARY (26TH MARCH 1921 – 5TH APRIL) (2. PART)

The study's topic is the most significant event of Hungary's history between the two World Wars that had important effect not only on Czechoslovak-Hungarian relations of the period, but it had become also one of the most important international-political events of the first part of 1921. The mentioned event was the first restoration effort of the last Austrian emperor and the Hungarian king Charles Habsburg the IV. The goal of the study is to reconstruct the event's circumstances mainly from the view of Czechoslovak-Hungarian relations, and/or to discuss the events about the arrival of the ex-king to Hungary in time order, mainly from the aspect of this adventurous step of Charles Habsburg and the activities and roles of the Czechoslovak diplomacy.

Post-war coexistence of Czechoslovakia and Hungary after the disintegration of the Austria-Hungary Monarchy, as it is well-known, was not characterised by mutual friendliness. After the creation of the independent Czechoslovakia and Hungary, the issue of determining borders, that is the territory issue became obviously the most important problem of the conflicts between the two neighbouring countries. At the same time, as another serious problem, the form of government of Hungary appeared between the problems.

The rather weak Czechoslovak-Hungarian political relations established on the turn of years 1920 and 1921, of which first positive results were the bilateral Czechoslovak-Hungarian discussions on governmental level in the Southern Austria, Bruck an der Leith, were very soon interrupted by an event that effected not only the bilateral relations of both countries: restoration efforts of Charles Habsburg.

Charles' unexpected arrival to Hungary on 31st March on Thursday and on 1st April on Friday was the topic of the Czechoslovak parliament's meeting. Beneš answering to interpellating representatives in connection with

Czechoslovak-Hungarian discussions, called the arisen situation, in connection with Hungary's credit and international position, a serious stroke.

Czechoslovakia's determined anti-Habsburg standpoint did not ease even after the extraordinary meeting of the Hungarian National Council on 1st April, during which the body unanimously positioned to anti-Habsburg standpoint. The Czechoslovak Foreign Minister tried to give an ultimatum together with the Yugoslav and Roman party to the Hungarian government, of which goal was to demonstrate mutual activity.

Meanwhile the diplomatic activities of the Czech Foreign Minister, that was directed on the handing over of the „kisantant“ ultimatum, the case of Charles' departure from Hungary was solved. On 5th April the train departed Hungary with the ex-king. Consequently the leader of the Czechoslovak delegation informed Beneš that the „handing over of the ultimate became void“.